

TÓTH ZSUZSA

Befolyásolja-e a szorongás a nyelvtanulás eredményességét?

Idegen nyelvi szorongás, nyelvtudás és nyelvérzék összefüggéseinek vizsgálata angol szakos egyetemisták körében

Does anxiety affect language learning success? Examining the relationship between EFL majors' foreign language anxiety, language aptitude and proficiency

Foreign language anxiety (FLA) is generally considered as one of the individual learner variables accounting for differential success in learning a second language (L2). This view of FLA, attributing a primary causal role to anxiety in language achievement, however, is not universally accepted. Some researchers have questioned whether anxiety plays an important role in language learning, suggesting that FLA is more likely to be a consequence rather than a cause of individual differences in L2 achievement (Sparks–Ganschow 1995, 2007; Sparks et al. 2000; Sparks–Patton 2013). It has been proposed that unexamined language variables may be confounding the issue. To test this proposition, this research examines the relationship between FLA and performance on measures of FL proficiency, FL course achievement, and FL aptitude. The participants are Hungarian university students majoring in English (N = 107). The study explores whether learners with high, average, and low levels of FLA exhibit significant differences on the examined measures, with an aim to establish whether their L2-related anxiety is simply the manifestation of linguistic aptitude differences, and whether FL aptitude is confounding the anxiety-achievement relationship.

Bevezetés

Miért van az, hogy egyesek sikeresebbek a nyelvtanulásban, mint mások? Nemcsak nyelvtanulók és nyelvtanárok teszik fel gyakorta ezt a kérdést, a nyelvelsajátítással foglalkozó kutatók is régóta próbálkoznak választ kapni erre. Az 1960-as évek óta igyekeznek számba venni azokat az egyéni sajátosságokat, amelyek potenciálisan befolyásolhatják a nyelvtanulás eredményességét. Ezek közül a legfontosabbak: a motiváció, a nyelvérzék, a tanulási stílusok és stratégiák, valamint bizonyos személyiségjegyek (Dörnyei 2005).

E tanulmány fókuszában a nyelvtanulók és nyelvtanárok által bizonyára jól ismert, de talán néven nem nevezett jelenség, a nyelvtanuláshoz kapcsolódó szorongás áll, melyet szintén régóta, az 1970-es évektől fogva vizsgálnak a kutatók (Horwitz 2010; MacIntyre 1999, 2002). A jelen kutatást az motiválta, hogy számos vizsgálat ellenére az idegen nyelvi szorongás szerepének megítélése nem egységes, a kutatók körében a mai napig vita tárgyát képezi. Az egyik álláspont szerint a nyelvtanulás során érzett szorongás a tanulási folyamat eredményességét befolyásoló tényezők egyik legfontosabbika, mellyel minden nyelvtanárnak számolnia kell, mivel a szorongás negatív hatással van a nyelvi teljesítményre (Horwitz 2000, 2001, 2010; MacIntyre 1995a, b, 1999, 2002). Ezzel szemben a másik álláspont szerint a szorongás szerepe nem szá-

mottevé, valójában nem is sorolandó a nyelvtanulás sikerességét befolyásoló változók közé. Ellenkezőleg, éppen a gyenge idegen nyelvi teljesítmény következményeként fogható fel, melynek oka elsődlegesen nem a szorongásban, hanem a nyelvtanulási képességben keresendő: gyenge anyanyelvi készségekben és gyenge nyelvérzékben (Sparks–Ganschow 1995, 2007; Sparks et al. 2000; Sparks–Patton 2013).

Az angol szakos egyetemisták körében végzett kutatás célja az volt, hogy ezeket az egymással vitázó vélekedéseket a gyakorlatban tesztelje. A vizsgálódás egyfelől az idegen nyelvi szorongás és a nyelvi szint, valamint a nyelvi kurzusokon nyújtott teljesítmény, másfelől a szorongás és a nyelvérzék kapcsolatának vizsgálatára irányult. Arra próbáltam választ kapni, vajon igaznak bizonyul-e az a hipotézis, hogy a magas szorongási szintet mutató tanulóknak nemcsak a nyelvtudása és nyelvtudásának, hanem a nyelvérzéke is alulmúlja kevésbé szorongó társaikét, vagyis nem a szorongás, hanem a gyengébb nyelvi képesség miatt teljesítenek rosszabbul (Sparks–Ganschow 1995).

Az idegen nyelvi szorongás fogalma

Az *idegen nyelvi* vagy *nyelvi szorongás* speciális, helyzetspecifikus szorongás, mivel jól körülhatárolható szituációban jelentkezik, és olyanok is megtapasztalhatják, akik egyébként nem szorongó alkatok (MacIntyre 1999). Olyan feszélyezettségérzéseként, zavarként, feszültségként, aggodalom- vagy nyugtalanságérzéseként definiálható, amely kifejezetten a nyelvtanuláshoz, illetve az idegen nyelv használatához kötődik (Gardner–MacIntyre 1993; MacIntyre–Gardner 1994a), s melyet az a különleges, semmihez sem hasonlítható érzés, tapasztalat hív elő bennünk, amelyet egy idegen nyelv tanulása s az idegen nyelven történő kommunikáció magában rejt (Horwitz et al. 1986). Kommunikációs zavar, a negatív megítéléstől való félelem és teljesítményszorongás sajátos elegye ez, mely abból fakad, hogy idegen nyelven történő próbálkozásaink során önkifejezésünk, ezáltal önmagunkról alkotott képünk és énprezentációnk is óhatatlanul veszélyben forog (Horwitz et al. 1986; Horwitz 2010; MacIntyre 1999; Schlenker–Leary 1985). Ez azért van, mert nyelv és identitás oly szorosan kapcsolódnak egymáshoz, hogy ha az egyik sérül, vele együtt óhatatlanul a másik is (Cohen–Norst 1989: 76). Egyszerűbben úgy fogalmazhatnánk, hogy anyanyelvünkön vagyunk igazán önmagunk, s kérdéses, hogy megtapasztalhatjuk-e ugyanezt az érzést más nyelven is, még akkor is, ha magas szinten elsajátítottuk azt. Valamilyen mértékben tehát a szorongás a nyelvtanulási folyamat természetes velejárója, ennek ellenére a nyelvtanulók jelentős egyéni különbségeket mutatnak a tekintetben, mennyire szoronganak a nyelvtudásukon vagy egyéb helyzetekben, amikor az idegen nyelvet használják.

Szorongás és idegen nyelvi teljesítmény

Mióta a kutatók olyan speciális szorongási kérdőíveket használnak, amelyeket kifejezetten az idegen nyelv használatával összefüggő szorongás mérésére fejlesztettek ki, szorongás és nyelvi teljesítmény között egyöntetűen negatív kapcsolatot jeleznek a vizsgálatok. Az idegen nyelvi szorongás negatívan korrelál a nyelvtudás szerzett osztályzatokkal, a nyelvtudás különböző aspektusait mérő teszteredményekkel, valamint a négy alapkészségbeli jártassággal – beszéd, hallás utáni értés, olvasás, írás – is (Horwitz 2001, 2010; MacIntyre 1999, 2002; Young 1991, 1994, 1999). Ezek az eredmények azt mutatják, minél magasabb a szorongási szint, annál gyengébb a nyelvi

teljesítmény, vagyis a szorongó nyelvtanulók rosszabbul teljesítenek a nyelvórákon és a nyelvtudást mérő teszteken is, mint kevésbé szorongó társaik.

Hogyan értelmezendő az idegen nyelvi szorongás és a nyelvi teljesítmény közötti negatív összefüggés? Ez a kérdés a mai napig megosztja a témával foglalkozó kutatókat, két fő táborba sorolva őket (Horwitz 2000, 2001; MacIntyre 1995a, b, 1999, 2002, vs. Sparks–Ganschow 1995, 2007; Sparks et al. 2000; Sparks–Patton 2013). Az egyik álláspont szerint a negatív kapcsolat azzal magyarázható, hogy a szorongás csökkenti a tanulási folyamat eredményességét, és rontja a teljesítményt (Horwitz 2000, 2001; MacIntyre 1995a, b, 1999, 2002). E vélekedés a szorongás kognitív pszichológiai értelmezésére támaszkodik, mely szerint a szorongás zavart okoz a tanuláshoz szükséges kognitív funkciókban, elsősorban a figyelmi folyamatokban, ezáltal fejt ki negatív hatását (Eysenck 1979; Sarason 1984; Schwarzer 1986). A nyelvtanulásra vonatkoztatva a szorongás okozta kognitív zavar nehezíti az idegen nyelv befogadását (*input*), feldolgozását (*processing*) és használatát (*production*) is (MacIntyre–Gardner 1994a, b). Ezért a szorongó nyelvtanulóknak egyrészt több időre van szükségük ugyanazon nyelvi anyag feldolgozásához, mint kevésbé szorongó társaiknak (mely részben magyarázhatja is nyelvi teszteken nyújtott gyengébb eredményeiket), másrészt meglévő tudásukat is kevésbé tudják megmutatni, mivel szorongásuk gátolja a megtanultak előhívását, és rontja nyelvi produktumuk minőségét (MacIntyre 1999).

A fenti, közvetlen hatásán kívül a szorongás közvetett módon is negatívan hat a nyelvtanulás eredményességére. A kutatások tanúsága szerint ugyanis a szorongó nyelvtanulók kevésbé aktívak az órán: ritkábban jelentkeznek, és kevesebbet beszélnek, mint kevésbé szorongó társaik (Ely 1986; Horwitz et al. 1986; Koch–Terrel 1991; Liu 2006; MacIntyre–Gardner 1991; Piniel 2004; Price 1991; Tóth 2011), s a tanórákon kívül is alacsonyabb hajlandóságot mutatnak arra, hogy az idegen nyelven kommunikáljanak (Liu–Jackson 2008; MacIntyre–Charos 1996; MacIntyre et al. 1998; Nagy–Nikolov 2007; Yashima 2002). Nyilvánvaló, hogy ez a tanulói magatartás nem kedvez a nyelvtanulásnak, hiszen ördögi körbe sodorja a nyelvtanulót: szorongása következtében visszahúzódik azoktól a helyzetektől, melyekben használhatná/gyakorolhatná a célnyelvet, ezért nem/kevésbé tesz szert sikerélményre, tovább szorong, s a szorongás még inkább rontja hozzáállását és teljesítményét is (Dörnyei 2005; Horwitz 1995; Horwitz–Young 1991; MacIntyre et al. 1997; MacIntyre 1999, 2002). Röviden az idegen nyelvi szorongás közvetlenül és közvetett módon is negatív hatással van a nyelvtanulásra.

Ezt a véleményt, mely oksági szerepet tulajdonít a szorongásnak a nyelvtanulás eredményességében, a kutatók egy csoportja megkérdőjelezi (Sparks–Ganschow 1995, 2007; Sparks et al. 2000; Sparks–Patton, 2013). Álláspontjuk szerint tévedés a kutatások által jelzett negatív összefüggést úgy értelmezni, hogy a szorongás negatívan hat az idegen nyelvi teljesítményre. A téves értelmezés okát abban látják, hogy a kutatók elmulasztják a nyelvtanulók *nyelvi képességének* vizsgálatát, szerintük ugyanis ebben rejlik a szorongó nyelvtanulók gyengébb teljesítményének valódi oka. Véleményük szerint a nyelvtanulás sikeressége elsődlegesen nem affektív (érzelmi), hanem kognitív tényezők függvénye (Sparks–Ganschow 1995: 240). Vagyis a nyelvtanulás sikeressége elsősorban nem attól függ, mennyire szorong a nyelvtanuló, hanem a nyelvtanulási képességétől. Ez a specifikusan nyelvi képesség az anyanyelvi készségekben és a nyelvérzékben nyilvánul meg, mely tekintetben a tanulók kö-

zött jelentős egyéni különbségek mutatkoznak (*nyelvi kódolási különbség hipotézis*, Sparks–Ganschow 1991).

Sparks, Ganschow és kollégáik nyelvtanulási nehézségekkel küzdő tanulókra irányuló kutatásaik során azt tapasztalták, hogy a gyengébb anyanyelvi készségekkel és nyelvérzékkel rendelkező alanyaik általában erőteljesebben szorongtak a nyelvtanulástól, mint azok, akiknek nyelvkészsége jobbnak bizonyult. Az alacsony szorongási szintet mutató tanulók nemcsak idegen nyelvi teljesítményük, de anyanyelvi készségeik és a nyelvérzék tekintetében is szignifikánsan jobb eredményeket produkáltak, mint a magas idegen nyelvi szorongást mutató társaik. Ebből arra a következtetésre jutottak, hogy a szorongás a gyengébb nyelvi képesség következménye, velejárója, mintsem a gyengébb idegen nyelvi teljesítmény oka. Sparks, Ganschow és kollégáik meglehetősen szoros negatív összefüggést találtak nyelvérzék és idegen nyelvi szorongás között ($r = -0,43, -0,42, -0,45$) (Ganschow et al. 1994; Ganschow–Sparks 1996; Sparks–Ganschow 2007; Sparks–Patton 2013). Erre alapozva azzal a hipotézissel álltak elő, hogy az önértékelésen alapuló szorongásmérő tesztekben mért idegen nyelvi szorongás feltehetően tükrözi az anyanyelvi készséget és a nyelvérzéket is, ezért a nyelvérzékmérő teszt is alkalmas lehet a szorongás prognosztizálására (Ganschow–Sparks 1996: 208). Ezzel indirekt módon azt állítják, hogy az idegen nyelvi szorongás a nyelvérzék függvénye: minél jobb valakinek a nyelvérzéke, annál kevésbé szorong, és fordítva. Ezért, véleményük szerint, a szorongás és az idegen nyelvi teljesítmény kapcsolata nem vizsgálható megbízható módon a tanulók anyanyelvi készségeinek és/vagy nyelvérzékének számbavétele nélkül (Sparks–Patton 2013: 891).

Célkitűzés

A jelen kutatás célja a fent ismertetett, egymással vitázó vélekedések tesztelése volt. A vizsgálat egyfelől az idegen nyelvi szorongás és a nyelvtudás, valamint a nyelvi kurzusokon nyújtott teljesítmény, másfelől a szorongás és a nyelvérzék kapcsolatának feltérképezésére irányult. Az alábbi kutatási kérdésekre kerestem választ:

1. Mennyire szoros a kapcsolat a szorongás és az idegen nyelvi teljesítmény között? Van-e szignifikáns különbség a magas, a közepes és az alacsony szorongási szintet mutató tanulók nyelvi teljesítménye között?

2. Mennyire szoros a kapcsolat a szorongás és a nyelvérzék között? Van-e szignifikáns különbség a magas, a közepes és az alacsony szorongási szintet mutató tanulók nyelvérzéke között?

3. Szignifikáns marad-e szorongás és nyelvi teljesítmény kapcsolata, ha a nyelvérzéket is számításba vesszük?

A kutatás résztvevői

A kutatást az egyik magyar egyetem elsőéves angol szakos hallgatóinak körében végeztem, egy teljes évfolyam részvételével. Kizártam a kutatásból azokat a tanulókat, akik az adatfelvétel bármelyik fázisában hiányoztak, így a résztvevők összlétszáma 107 volt, nemek szerinti megoszlása pedig 24 fiú (22,4%) és 83 lány (77,6%). Életkorukat tekintve a válaszadók 18–24 évesek voltak, átlagéletkoruk 19 év. Az angol nyelvet 3–14, átlagosan 8,41 éve tanulták.

Mérőeszközök

A kutatás során négyféle adatgyűjtő eszközt használtam, melyekkel a résztvevők szorongási szintjét, nyelvtudását, nyelvi kurzusokon nyújtott teljesítményét és nyelvértékét vizsgáltam.

Az idegen nyelvi szorongás mérésére a Horwitz és munkatársai (1986) által kifejlesztett *Idegen nyelvi szorongási skála* magyar nyelvre átültetett és validált változatát használtam ($\alpha = 0,93$) (Tóth 2008). Az önértékelésen alapuló, 33 állítást tartalmazó eszköz az angolórákon és az angol anyanyelvűekkel folytatott beszélgetések során érzett szorongás mértékét méri. A válaszadás ötfokú skálán történik, a résztvevőknek azt kell eldönteniük, mennyire igazak rájuk nézve az angol nyelv használatához kapcsolódó érzelmeikre vonatkozó állítások (1 = abszolút nem értek egyet, 5 = abszolút egyetértek).

A résztvevők nyelvtudásának mérése standardizált teszttel, a TOEFL-lel történt (papíralapú változat). A következő három területet vizsgáltam: hallás utáni szövegértés, nyelvtani szerkezet és szókincs, olvasás utáni szövegértés.

Az egyetemi nyelvi kurzusokon nyújtott teljesítményt egyfelől az év végi nyelvi vizsgán elért eredményekkel, másfelől a nyelvórákon szerzett osztályzatok 1. és 2. félév végi átlagával mértem. A nyelvi vizsga az alábbi területeket tesztelte: nyelvhasználat (use of English), olvasott szöveg értése, fogalmazás, beszéd. A vizsga anyaga részben a Cambridge Advanced vizsgán alapult, részben a nyelvi kurzusokon tanultakat kérte számon.

A nyelvérték mérése a *Magyar Egységes Nyelvértékmérő Teszt*tel (Ottó 2002) történt. A *MENYÉT* Carroll és Sapon (1959, 2000) négy komponensből álló nyelvértékmodelljére épül. Ennek megfelelően négy részből áll, melyek az eredményes nyelvelsajátításhoz szükséges feltételezett képességeket tesztelik. Ezek a következők: fonetikai kódolási képesség (Rejtőzködő hangok), induktív nyelvtanulási képesség (Nyelvi elemzés), nyelvtan iránti érzékenység (Szavak szerepe a mondatban), valamint a memorizálás képessége (Szótanulás).

A kutatás menete

A válaszadási hajlandóság maximalizálása és az adatok megbízhatósága érdekében az adatfelvétel a nyelvórákon történt, a résztvevőket oktató nyelvtanárok hozzájárulásával. Az adatgyűjtés egy tanéven keresztül zajlott, több részletben. A szorongási kérdőívet az első félév utolsó előtti óráján töltöttem ki a hallgatókkal, mivel feltételeztem, hogy legalább ennyi idő szükséges ahhoz, hogy az egyetemi angolórákról képet kapjanak, s a hozzájuk fűződő érzéseikről nyilatkozni tudjanak. A nyelvérték és a nyelvtudás tesztelése a 2. félév első felében történt. A nyelvértékmérő tesztet, a szorongási kérdőívhez hasonlóan, magam vettem fel, a szerző utasításainak megfelelően (Ottó 2002). A nyelvi felmérést (TOEFL) a nyelvtanárok bevonásával végeztem. A nyelvórákon szerzett osztályzatokat, valamint az év végi nyelvi vizsgán elért eredményeket a tanszéki összesítésekből gyűjtöttem ki.

Az adatok elemzése

A szorongási kérdőívre adott válaszok számértékének összege megadta az egyes résztvevők idegen nyelvi szorongási pontszámát, mely alapján három szorongási kategóriába soroltam őket. A mintában megmutatkozó átlagnál egy standard devianciával vagy

annál magasabb pontszámmal rendelkezők a *magas*, az egy standard devianciával vagy annál többel az átlagpontszám alattiak az *alacsony*, végül a többiek a *közepes* szorongási szintet mutató csoportba kerültek.

ANOVA-t (csoportok közti különbségeket elemző statisztikát) használtam annak megállapítására, vajon a három szorongási csoportban lévő tanulók között szignifikáns különbségek vannak-e nyelvtudás, a nyelvi kurzusukon nyújtott teljesítmény, valamint nyelvérzék tekintetében. Korrelációelemzéssel vizsgáltam a szorongás és az idegen nyelvi teljesítmény, valamint a szorongás és a nyelvérzék kapcsolatának erősségét. Végül a nyelvérzéket kontrollváltozóként használva részleges korrelációelemzést végeztem szorongás és nyelvi teljesítmény között.

Eredmények

Szorongás és nyelvtudás

Amint az 1. táblázatban látható, az eredmények meglehetősen szoros negatív összefüggést mutatnak az angol szakos egyetemisták szorongási pontszámai és TOEFL-eredményei között.

TOEFL	Szorongás	p <
Hallás utáni értés	-0,494	0,0005
Szerkezet és szókincs	-0,501	0,0005
Olvasás utáni értés	-0,391	0,0005
TOEFL-összpontszám	-0,529	0,0005

1. táblázat. Korrelációk az idegen nyelvi szorongás és a TOEFL-eredmények között

Minél magasabb a szorongási szint, annál gyengébb a nyelvi teszten nyújtott teljesítmény mind összpontszám, mind az egyes részkompetenciák – hallás utáni értés, szerkezet és szókincs, olvasás utáni értés – tekintetében (lásd 2. táblázat).

	Alacsony szorongás Átlag (szórás)	Közepes szorongás Átlag (szórás)	Magas szorongás Átlag (szórás)
Hallás utáni értés (50)	37,09 (6,42)	28,87 (7,61)	24,93 (7,69)
Szerkezet/szókincs (40)	31,91 (5,77)	26,99 (4,27)	23,86 (4,85)
Olvasás utáni értés (50)	38,22 (5,39)	33,21 (5,54)	29,57 (6,33)
TOEFL-összes (140)	107,22 (15,85)	89,07 (14,23)	78,36 (16,81)

2. táblázat. TOEFL-eredmények szorongási szint szerint

Az alacsony, a közepes és a magas szorongási kategóriákba tartozó tanulók TOEFL-eredményei közötti különbségek szignifikánsnak bizonyultak ($F_{\text{TOEFL-összes}} = 19,103$; $F_{\text{hallás}} = 14,688$; $F_{\text{szerk./szókincs}} = 14,737$; $F_{\text{olvasás}} = 11,460$, $p < 0,0005$). Az alacsony szorongási szintet mutatók mindhárom részteszten szignifikánsan jobban teljesítettek, mint a közepesen és annál erősebben szorongó társaik, ugyanakkor a két utóbbi csoport eredményei között nem volt szignifikáns eltérés.

Szorongás és nyelvi kurzusokon nyújtott teljesítmény

A 3. táblázat a résztvevők szorongási pontszáma, illetve az év végi nyelvi vizsgán és a nyelvórákon szerzett osztályzataik közötti korrelációkat mutatja. A vizsga minden komponense – angolnyelv-használat, fogalmazás, szóbeli – és a nyelvórai jegyek esetében is ismét szignifikáns negatív összefüggés mutatkozott a szorongás erőssége és a nyelvi teljesítmény között; a vizsgaeredmények esetében ez a kapcsolat valamivel szorosabb volt a nyelvórákon szerzett osztályzatoknál. Ezek az eredmények szintén azt jelzik, minél erőteljesebb az idegen nyelvi szorongás, annál gyengébb az osztályzatokban tükröződő nyelvi teljesítmény.

	Szorongás	p
Nyelvi vizsga		
Angolnyelv-használat	-0,464	< 0,0005
Fogalmazás	-0,289	0,025
Szóbeli	-0,403	0,001
Összesített vizsgaeredmény	-0,441 ¹	< 0,0005
Nyelvórai osztályzatok		
1. félév	-0,331	< 0,0005
2. félév	-0,290	0,006
1. és 2. félév összesített	-0,321	0,002

3. táblázat. Korrelációk idegen nyelvi szorongás és a nyelvi kurzusokon elért eredmények között

A 4. táblázatban az alacsony, a közepes és a magas szorongási kategóriába tartozó tanulók nyelvi vizsgán és nyelvórákon elért osztályzatainak átlagát láthatjuk.

	Alacsony szorongás Átlag (szórás)	Közepes szorongás Átlag (szórás)	Magas szorongás Átlag (szórás)
Nyelvi vizsga			
Angolnyelv-használat	3,06 (0,73)	2,41 (0,64)	2,20 (0,45)
Fogalmazás	4,44 (0,70)	3,51 (1,12)	3,00 (1,22)
Szóbeli	4,28 (1,13)	3,16 (1,12)	2,40 (1,34)
Összesített eredmény	3,57 (1,33)	2,36 (1,12)	1,63 (0,92)
Nyelvórai osztályzatok			
1. félév	3,76 (0,64)	3,01 (0,72)	2,73 (0,60)
2. félév	3,77 (0,81)	3,32 (0,68)	3,20 (0,65)
Összesített eredmény	3,76 (0,66)	3,29 (0,59)	3,11 (0,55)

4. táblázat. Nyelvi vizsgán és nyelvórákon szerzett osztályzatok szorongási szint szerint

Az ANOVA-teszt szignifikáns különbségeket jelzett a három csoport valamennyi osztályzata között ($F_{\text{vizsga összesített}} = 11,228$, $p < 0,0005$; $F_{\text{nyelvhasználat}} = 6,841$, $p = 0,002$;

¹ A nyelvi alapvizsgán és a TOEFL-en elért eredmények között meglehetősen szoros összefüggést tapasztaltunk ($r = 0,616$; $p < 0,0005$).

$F_{\text{fogalmazás}} = 6,476$, $p = 0,003$; $F_{\text{szóbeli}} = 8,065$, $p = 0,001$; $F_{1.\text{félév}} = 13,651$, $p < 0,0005$; $F_{2.\text{félév}} = 3,753$, $p = 0,027$; $F_{1.\text{ és } 2.\text{ félév összesített}} = 5,874$, $p = 0,004$). A TOEFL-eredményekhez hasonlóan mind a nyelvi vizsgán, mind a nyelvórai jegyeket tekintve az alacsony szorongási szintet mutató tanulók teljesítménye volt a legjobb, szignifikánsan jobb, mint a magas és a közepes szorongási csoportba tartozóké. A közepes és magas szorongási szintet mutató tanulók eredményei között azonban ebben az esetben sem tapasztaltunk szignifikáns eltérést.

Szorongás és nyelvérzék

Az 5. táblázat az angol szakosok szorongási pontszáma és a *Magyar Egységes Nyelv-érzékmérő Teszten* elért teljesítményük közötti korrelációkat mutatja. Amint látható, az eredmények gyenge negatív kapcsolatot jeleznek a szorongás és a nyelvérzék valamennyi vizsgált komponense között, de a kapcsolat egyik esetben sem szignifikáns. Ez azt jelenti, hogy a résztvevők nyelvérzéke és a szorongásuk mértéke között nem volt statisztikailag szignifikáns összefüggés.

	Szorongás	p
Rejtőzködő hangok	-0,086	0,379
Nyelvi elemzés	-0,173	0,074
Szavak szerepe a mondatban	-0,092	0,344
Szótanulás	-0,053	0,587
MENYÉT-összpontszám	-0,143	0,141

5. táblázat. Korrelációk idegen nyelvi szorongás és nyelvérzék között

Bár az alacsony szorongási szintet mutató tanulók érték el a legmagasabb, a magas szorongási szintet mutatók pedig a legalacsonyabb pontszámot a nyelvérzékmérő teszten, a közepesen szorongók pedig a kettő közötti értéket (lásd 6. táblázat), az ANOVA-teszt szerint a három csoport teljesítménye közötti különbség nem tekinthető szignifikánsnak ($F = 3,116$, $p = 0,051$).

	Alacsony szorongás Átlag (szórás)	Közepes szorongás Átlag (szórás)	Magas szorongás Átlag (szórás)
Rejtőzködő hangok (20)	15,91 (2,87)	15,56 (3,38)	15,00 (3,92)
Nyelvi elemzés (20)	19,13 (1,22)	18,36 (1,65)	17,79 (1,72)
Szavak szerepe (20)	15,22 (3,50)	13,04 (3,94)	11,79 (4,42)
Szótanulás (20)	17,17 (3,30)	16,36 (3,36)	17,43 (2,10)
MENYÉT-összes (80)	67,43 (6,98)	63,31 (7,74)	62,00 (7,85)

6. táblázat. MENYÉT-eredmények szorongási szint szerint

Szorongás, nyelvi teljesítmény és nyelvérzék kapcsolata

Részleges korrelációelemzést végeztem a résztvevő angol szakosok szorongási pontszáma és a nyelvtudásukról képet adó, három különböző mérőeszkőzzel mért eredményeik között. Az elemzés célja az volt, hogy megállapítsuk, vajon akkor is fennáll-e az idegen nyelvi szorongás és a nyelvi teljesítmény közötti szignifikáns negatív összefüggés.

gés, ha a nyelvérzék hatását is bekalkuláljuk. Amint a 7. táblázatban látható, a negatív korrelációk a szorongás és a nyelvi teljesítmény között a nyelvérzék hatásának kizárása után is szignifikánsak maradtak, mind a TOEFL-en nyújtott teljesítmény, mind az év végi nyelvi vizsgán és a nyelvórákon szerzett osztályzatok esetében.

	TOEFL-összpontszám	Nyelvi vizsga végeredménye	Nyelvórai jegyek átlaga
Szorongás – Pearson-korreláció	-0,529 p < 0,0005	-0,441 p < 0,0005	-0,321 p = 0,002
Szorongás – Részleges korreláció	-0,514 p < 0,0005	-0,417 p < 0,0005	-0,284 p = 0,007

7. táblázat. Pearson- és részleges korrelációk a szorongás és nyelvi teljesítmény között (kontrollváltozó: nyelvérzék)

Mit mutatnak az eredmények?

Első kutatási kérdésünk a szorongás és az idegen nyelvi teljesítmény kapcsolatára irányult: milyen szoros ez a kapcsolat, s vajon van-e szignifikáns eltérés a magas, a közepes és az alacsony szorongási szintet mutató tanulók nyelvi teljesítménye között. A magyar egyetemisták körében végzett vizsgálat eredményei e tekintetben a vártak megfelelően alakultak, megerősítve a miénktől eltérő nyelvtanulási környezetben, különböző anyanyelvű és más-más célnyelveket tanuló nyelvtanulók között folytatott korábbi kutatások eredményeit (Horwitz 2001, 2010; MacIntyre 1999, 2002; Young 1991, 1994, 1999). Mind a standardizált nyelvi teszttel (TOEFL) mért nyelvtudás, mind az egyetemi nyelvi vizsgán elért teljesítmény, mind a nyelvórai jegyek egybehangzóan negatív összefüggést mutattak az angol szakosok idegen nyelvi szorongásának mértékével. Ez azt jelenti, hogy a szorongás intenzitásának növekedésével a nyelvi teljesítmény csökken, függetlenül attól, hogy a nyelvtudás mely aspektusát nézzük. A jelen kutatásban a nyelvtudás valamennyi vizsgált mutatója – hallott szöveg értése, olvasott szöveg értése, szerkezet és szókincs, angolnyelv-használat, írásbeli szövegalkotás, beszéd – hasonló, közepes erősségű korrelációt mutatott a szorongással.² A nyelvórai osztályzatok esetében a korrelációk valamivel alacsonyabbak voltak – csakúgy, mint a korábbi kutatásokban is (Gardner et al. 1997; Horwitz 2001, 2010). Ennek magyarázata, hogy a nyelvórai osztályzatok kevésbé specifikus, egyszersmind kevésbé objektív mutatói a nyelvtudásnak, mint az egyes nyelvi készségeket, konkrét részkompetenciákat mérő tesztek, ezért kevésbé érzékenyek a szorongás és a nyelvi teljesítmény összefüggéseinek kimutatására (Horwitz 2001). Nem pillanatnyi idegen nyelvi teljesítményt, hanem hosszabb idő alatt nyújtott összteljesítményt mérnek (Gardner et al. 1997), melybe ráadásul a tényleges nyelvi teljesítmény mellett egyéb értékelési szempontok is vegyülhetnek (például a ta-

² Ez azért is figyelemre méltó, mert a kutatásban használt szorongási kérdőív (*Idegen nyelvi szorongási skála*) főként a beszéddel összefüggő szorongásra koncentrált. Ezek az eredmények, a korábbi kutatásokéival összhangban, azt jelzik, hogy az *Idegen nyelvi szorongási skálával* mért szorongás nemcsak a beszédre, hanem a többi nyelvi készségre is kiterjed, vagyis az idegen nyelv használatához általában fűződő szorongást méri. Az egyes nyelvi készségekre kidolgozott speciális szorongási kérdőívvel még pontosabb képet kapnánk szorongás és nyelvi teljesítmény kapcsolatáról.

nuló hozzáállása, szorgalma, önmagához mért fejlődése stb.), s az értékelési szempontok tanáronként különbözhetnek. Mindezen korlátok ellenére az angol szakosok szorongása és a nyelvórákon szerzett osztályzataik között megmutatkozó negatív összefüggés egybevág a nyelvi teljesítmény specifikusabb mutatóival kapott eredményekkel.

A három szorongási csoport teljesítményének összevetése minden mérőeszközön azt jelezte, hogy a legkevésbé szorongók szignifikánsan jobb eredményeket produkáltak, mint a magasabb szorongási szintet mutató társaik, azonban a közepesen és az annál erősebben szorongók között nem mutatkozott szignifikáns eltérés semmilyen tekintetben. Ez egyfelől azt mutatja, hogy a magasabb szorongási szint gyengébb nyelvi teljesítménnyel párosul, másfelől pedig azt is, hogy az azonos nyelvi szinten álló, hasonló teljesítményt nyújtó tanulók nem feltétlenül azonos mértékben szoronganak. Ebből az következik, hogy a szorongás mértéke nem magyarázható kizárólag nyelvtudásbeli különbségekkel, mint ahogy természetesen a nyelvtudás sem pusztán a szorongás mértékével. A kettő kapcsolata ennél jóval összetettebb: egymással és más változókkal kölcsönhatásban képzelhető el. Egy azonban biztos: a szorongás és az idegen nyelvi teljesítmény kapcsolata egyértelműen negatív.

Ami a szorongás és a nyelvérzék kapcsolatára irányuló, második kérdésünket illeti, a kutatás nem támasztja alá a korábbi vizsgálatok eredményeit. Arra voltunk kíváncsiak, mennyire kötődik az idegen nyelvi szorongás mértéke a tanulók nyelvérzékéhez. Célunk az volt, hogy tesztelni tudjuk, vajon a vizsgált angol szakos egyetemistákra nézve is igaznak bizonyul-e a feltevés, miszerint a gyengébb nyelvérzékkel rendelkező tanulók azok, akik jobban szoronganak, vagyis nyelvérzék-mérő teszttel is prognosztizálható az idegen nyelvi szorongás mértéke (Ganschow–Sparks 1996; Sparks–Ganschow 2007; Sparks–Patton 2013). A szakirodalomban jelzett eredményekkel szemben (Ganschow et al. 1994, Ganschow–Sparks 1996, Sparks–Ganschow 2007, Sparks–Patton 2013) a jelen kutatásban nem volt szignifikáns összefüggés a résztvevő diákok nyelvérzéke és szorongásuk mértéke között. Igaz ugyan, hogy a nyelvérzék-mérő teszten a magas szorongási kategóriába tartozó tanulók pontszáma volt a legalacsonyabb, az alacsony szorongási csoportba tartozóké a legmagasabb, s a közepesen szorongóké a kettő közötti, de amint láttuk, az eltérő szorongási szintet mutató diákok eredményei közötti néhány pontnyi eltérés nem bizonyult szignifikánsnak. Vagyis az eredmények nem igazolják azt a hipotézist, hogy az erősen szorongó tanulók nyelvérzék tekintetében is alulmaradnak kevésbé szorongó társaikhoz képest. Abból, hogy a magas, a közepes és az alacsony idegen nyelvi szorongást mutató tanulók nyelvérzéke között nem volt szignifikáns eltérés, az következik, hogy a szorongásbeli különbségek nem magyarázhatóak a nyelvérzékkel.

Harmadik kérdésünk az volt, vajon szignifikáns marad-e a szorongás és az idegen nyelvi teljesítmény kapcsolata, ha a nyelvérzék hatását is számításba vesszük. Kérdésfeltevésünket az a hipotézis motiválta, miszerint az idegen nyelvi szorongás és a nyelvi teljesítmény közötti negatív összefüggés valójában egy nem vizsgált harmadik változónak: a nyelvtanulási képességnek köszönhető. Mégpedig úgy, hogy a gyengébb nyelvi képesség erősebb nyelvi szorongással és egyszersmind gyengébb idegen nyelvi teljesítménnyel párosul, és ez azt a hamis látszatot kelti, hogy a szorongás a gyengébb teljesítmény magyarázata (Sparks–Ganschow 1995, 2007; Sparks–Patton 2013). Sparks, Ganschow és kollégáik bírálják a szorongáskutatásban bevett gyakorlatot, mely a szo-

rongás és az idegen nyelvi teljesítmény kapcsolatának vizsgálatára korlátozódik, s arra intik a kutatókat, ne csak a tanulók szorongási szintjét és nyelvi teljesítményét, hanem anyanyelvi készségeiket és/vagy nyelvérzéküket is mérjék fel annak érdekében, hogy a szorongás szerepéről megbízhatóbb képet kapjunk (Sparks–Patton 2013: 891). A korábbi vizsgálatok e hiányosságát pótlendő, a jelen kutatás a nyelvérzék feltérképezésére vállalkozott. Az eredmények azt mutatják, hogy a szorongás és az idegen nyelvi teljesítmény közötti negatív kapcsolat a nyelvérzék hatását számításba véve is szignifikáns maradt, a nyelvtudás mindegyik vizsgált mutatóját – a standardizált teszten elért teljesítményt, valamint az egyetemi nyelvi vizsgán és a nyelvórákon szerzett osztályzatokat – tekintve is. Tehát nem igazolják a hipotézist, miszerint a szorongás és a nyelvi teljesítmény kapcsolata valójában nyelvérzékbeli különbségeknek köszönhető.

Konklúzió

Kutatásomban az idegen nyelvi szorongás, a nyelvi teljesítmény és a nyelvérzék összefüggéseit vizsgáltam angol szakos egyetemisták között. A vizsgálat célja a szorongás nyelvtanulásban betöltött szerepével kapcsolatos eltérő vélekedések, hipotézisek tesztelése volt. A vita tárgyát a címben szereplő kérdés képezi: befolyásolja-e a szorongás a nyelvtanulás eredményességét, vagy ellenkezőleg: éppen a gyenge idegen nyelvi teljesítmény következményeként fogható fel, melynek oka elsődlegesen nem a szorongásban, hanem a gyenge nyelvtanulási képességben keresendő.

A szorongás és a nyelvérzék kapcsolatára vonatkozó eredmények egyértelműen azt mutatják, hogy a nyelvtanulás és az idegen nyelv használata során fellépő szorongás nem szükségszerűen gyenge nyelvi képesség következménye. Lehetséges ugyan, sőt valószínű is, hogy bizonyos esetekben a gyenge nyelvtanulási képesség (nyelvérzék és/ vagy anyanyelvi készség) áll a szorongás hátterében (lásd Sparks, Ganschow és társaik kutatásai), ez azonban csak egy a lehetséges okok közül. Amint láttuk, a magas szorongást mutató angol szakosok nyelvérzéke nem bizonyult gyengébbnek, mint kevésbé szorongó társaiké, ezért esetükben a nyelvi képesség nem lehet a magasabb szorongási szint magyarázata. A jelen kutatás eredményei tehát azt mutatják, hogy a nyelvérzék nem tekinthető az idegen nyelvi szorongás kizárólagos, általános magyarázatának.

Míg a különböző mértékű szorongást mutató tanulók nem különböztek egymástól nyelvérzék tekintetében, a szorongási szint és a nyelvi teljesítmény között egyértelműen negatív összefüggés mutatkozott, mely a nyelvérzék hatásának kizárása után is szignifikáns maradt. Ez azt jelzi, hogy a magasabb szorongást mutatók gyengébb idegen nyelvi teljesítménye nem a gyengébb nyelvérzékkel magyarázható. Vagyis a kutatás nem igazolta a hipotézist, miszerint a nyelvtanuláshoz kapcsolódó szorongás egyszerűen a gyengébb nyelvi képesség következménye, mintsem a gyengébb idegen nyelvi teljesítmény egyik potenciális oka. Az idegen nyelvi szorongás a nyelvtanulási képességtől független változónak bizonyult, mely a nyelvtudás valamennyi vizsgált mutatójával szignifikáns negatív összefüggést mutat. Ezért mind a nyelvvelsajátítással foglalkozó kutatásnak, mind a nyelvtanároknak számolniuk kell ezzel a jelenséggel mint a nyelvtanulás eredményességét befolyásoló tényezővel.

A további kutatások szempontjából azonban szükséges, hogy a kapott eredményeket a kutatás korlátainak fényében is szemügyre vegyünk. A jelen vizsgálat résztvevői a nyelvtanulás iránt az átlagosnál feltehetően nagyobb érdeklődést mutató, a nyelvet

sok éve tanuló és magas szinten elsajátító nyelvszakos egyetemisták voltak. Ezeknek a nyelvtanulóknak – egy magyarországi felmérés eredményeit alapul véve (Ottó–Nikolov 2003) – a nyelvérzéke jobbnak tekinthető, mint az átlagos, nem nyelvszakos nyelvtanulóké. Ez is magyarázata lehet annak, hogy nyelvtanuláshoz kötődő szorongásukban a nyelvtanulási képesség nem játszott szignifikáns szerepet. Az is elképzelhető, hogy a nyelvérzék szerepe a szorongásban a nyelvtanulás korábbi szakaszaiban / alacsonyabb nyelvi szinteken meghatározóbb, mint a magas nyelvi szintet elért nyelvtanulók esetében.³ E hipotézisek tesztelésére, általában nyelvérzék és szorongás kapcsolatának jobb megértéséhez további kutatásokra van szükség. Célszerű lenne nagyobb mintás vizsgálatokat végezni különböző nyelvi szinten álló, nyelvérzék szempontjából változatos képet nyújtó, eltérő nyelvtanulási közegből jövő nyelvtanulók részvételével. Ami azonban szorongás és nyelvérzék kapcsolatáról a jelen vizsgálat alapján is biztonsággal megállapítható: az idegen nyelvi szorongásnak nem szükséges feltétele a gyenge nyelvtanulási képesség. Jó nyelvérzékkel rendelkező, magas nyelvi szintet elért nyelvtanulók is megtapasztalhatják, ezért a szorongás hatásaival az ő esetükben is számolnunk kell.

IRODALOM

- Carroll, J. B. – Sapon, S. M. (1959, 2000): *Modern Language Aptitude Test (MLAT) – Manual*. San Antonio, TX: Psychological Corp. Republished by Second Language Testing, Inc.
- Cohen, Y. – Norst, M. J. (1989): Fear, dependence and loss of self-esteem: Affective barriers in second language learning among adults. *RELC Journal* 20, 61–77.
- Dörnyei, Z. (2005): *The psychology of the language learner: Individual differences in second language acquisition*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Ely, C. M. (1986): An analysis of discomfort, risk taking, sociability, and motivation in the L2 classroom. *Language Learning* 36, 1–25.
- Eysenck, M. W. (1979): Anxiety, learning, and memory: A reconceptualization. *Journal of Research in Personality* 13, 363–385.
- Ganschow, L. – Sparks, R. (1996): Anxiety about foreign language learning among high school women. *The Modern Language Journal* 80, 199–212.
- Ganschow, L. – Sparks, R. – Anderson, R. – Javorsky, J. – Skinner, S. – Patton, J. (1994): Differences in language performance among high-, average-, and low-anxious college foreign language learners. *The Modern Language Journal* 78, 41–55.
- Gardner, R. C. – MacIntyre, P. D. (1993): On the measurement of affective variables in second-language learning. *Language Learning* 43, 157–194.
- Gardner, R. C. – Tremblay, P. F. – Masgoret, A. (1997): Towards a full model of second language learning: An empirical investigation. *The Modern Language Journal* 81, 344–362.

³ Egy haladó nyelvtanulók körében végzett vizsgálat azt mutatta, hogy a *Magyar Egységes Nyelvérzék-mérő Teszt* nem jelzett szignifikáns különbségeket több változóval sem (Kormos–Sáfár 2006). Ebből a szerzők arra következtettek, hogy a résztvevők olyan hosszú ideje tanulták már a nyelvet, hogy ezalatt a nyelvérzék hatása kiegyenlítődhett. Bár ez a vizsgálat a szorongást nem vizsgálta, elképzelhető, hogy ez a magyarázat a jelen kutatásban is helytálló lehet.

- Horwitz, E. K. (1995): Student affective reactions and the teaching and learning of foreign languages. *International Journal of Educational Research* 23, 573–579.
- (2000): It ain't over til it's over: On foreign language anxiety, first language deficits, and the confounding of variables. *The Modern Language Journal* 84, 256–259.
- (2001): Language anxiety and achievement. *Annual Review of Applied Linguistics* 21, 112–126.
- (2010): Foreign and second language anxiety. *Language Teaching* 43/2, 154–167.
- Horwitz, E. K. – Horwitz, M. B. – Cope, J. (1986): Foreign language classroom anxiety. *The Modern Language Journal* 70, 125–132.
- Horwitz, E. K. – Young, D. J. (1991, eds.): *Language anxiety: From theory and research to classroom implications*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Koch, A. S. – Terrel, T. D. (1991): Affective reactions of foreign language students to natural approach activities and teaching techniques. In: Horwitz, E. K. – Young, D. J. (eds.): *Language anxiety: From theory and research to classroom implications*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 109–127.
- Kormos Judit – Sáfár Anna (2006): A munkamemória és a nyelvérzék szerepe a nyelvtanulásban. *Magyar Pszichológiai Szemle* 61/4, 557–580.
- Liu, M. (2006): Anxiety in Chinese EFL students at different proficiency levels. *System* 34, 301–316.
- Liu, M. – Jackson, J. (2008): An exploration of Chinese EFL learners' unwillingness to communicate and foreign language anxiety. *The Modern Language Journal* 92/1, 71–86.
- MacIntyre, P. D. (1995a): How does anxiety affect second language learning? A reply to Sparks and Ganschow. *The Modern Language Journal* 79, 90–99.
- (1995b): On seeing the forest and the trees: A rejoinder to Sparks and Ganschow. *The Modern Language Journal* 79, 245–248.
- (1999): Language anxiety: A review of the research for language teachers. In: Young, D. J. (ed.): *Affect in foreign language and second language learning: A practical guide to creating a low-anxiety classroom atmosphere*. Boston: McGraw-Hill, 24–45.
- (2002): Motivation, anxiety and emotion in second language acquisition. In: Robinson, P. (ed.): *Individual differences and instructed language learning*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 45–68
- MacIntyre, P. D. – Charos, C. (1996): Personality, attitudes, and affect as predictors of second language communication. *Journal of Language and Social Psychology* 15, 3–26.
- MacIntyre, P. D. – Gardner, R. C. (1991): Methods and results in the study of anxiety and language learning: A review of the literature. *Language Learning* 41, 85–117.
- (1994a): The subtle effects of language anxiety on cognitive processing in the second language. *Language Learning* 44, 283–305.
- (1994b): The effects of induced anxiety on cognitive processing in the second language. *Studies in Second Language Acquisition* 16, 1–17.
- MacIntyre, P. D. – Dörnyei, Z. – Clément, R. – Noels, K. A. (1998): Conceptualizing willingness to communicate in a L2: A situational model of L2 confidence and affiliation. *The Modern Language Journal* 82, 545–562.
- MacIntyre, P. D. – Noels, K. A. – Clément, R. (1997): Biases in self-ratings of second language proficiency: The role of language anxiety. *Language Learning* 47, 265–287.
- Nagy, B. – Nikolov, M. (2007): A qualitative inquiry into Hungarian English majors' willingness to communicate in English: Classroom perspectives. In: Horváth, J. – Nikolov, M. (eds.): *UPRT 2007: Empirical studies in English applied linguistics*. Pécs, Hungary: Lingua Franca Csoport, 149–169. <http://mek.oszk.hu/07500/07557/07557.pdf> (Letöltve: 2015. 02. 19.)
- Ottó István (2002): *Magyar Egységes Nyelvérzékmérő Teszt*. Kaposvár: Mottó-Logic.
- Ottó István – Nikolov Marianne (2003): Magyar felsőoktatási intézmények elsőéves hallgatóinak nyelvérzéke. *Iskolakultúra* 2003/6–7, 34–44.

- Piniel Katalin (2004): Szorongó gimnazisták a nyelvórán. In: Kontráné Hegybíró Edit – Kormos Judit (szerk.): *A nyelvtanuló*. Budapest: Okker Kiadó, 125–144.
- Price, M. L. (1991): The subjective experience of foreign language anxiety: Interviews with anxious students. In: Horwitz, E. K. – Young, D. J. (eds.): *Language anxiety: From theory and research to classroom implications*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 101–108.
- Sarason, I. G. (1984): Stress, anxiety, and cognitive interference: Reactions to tests. *Journal of Personality and Social Psychology* 46, 929–938.
- Schlenker, B. R. – Leary, M. R. (1985): Social anxiety and communication about the self. *Journal of Language and Social Psychology* 4, 171–192.
- Schwarzer, R. (1986): Self-related cognitions in anxiety and motivation: An introduction. In: Schwarzer, R. (ed.): *Self-related cognition in anxiety and motivation*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1–17.
- Sparks, R. – Ganschow, L. (1991): Foreign language learning differences: Affective or native language aptitude differences? *The Modern Language Journal* 75, 3–16.
- (1995): A strong inference approach to causal factors in foreign language learning: a response to MacIntyre. *The Modern Language Journal* 79, 235–244.
- (2007): Is the Foreign Language Classroom Anxiety Scale measuring anxiety or language skills? *Foreign Language Annals* 40/2, 260–287.
- Sparks, R. – Patton, J. (2013): Relationship of L1 skills and L2 aptitude to L2 anxiety on the Foreign Language Classroom Anxiety Scale. *Language Learning* 63/4, 870–895.
- Sparks, R. – Ganschow, L. – Javorsky, J. (2000): Déjà vu all over again: A response to Saito, Horwitz, and Garza. *The Modern Language Journal* 84, 251–259.
- Tóth, Zs. (2008): A foreign language anxiety scale for Hungarian learners of English. *Working Papers in Language Pedagogy* 2, 55–78. <http://langped.elte.hu/WoPaLParticles/W2TothZs.pdf> (Letöltve: 2015. február 19.)
- Tóth, Zs. (2011): Foreign language anxiety and advanced EFL learners: An interview study. *Working Papers in Language Pedagogy* 5, 39–57. <http://langped.elte.hu/WoPaLParticles/W5Toth.pdf> (Letöltve: 2015. 02. 19.)
- Yashima, T. (2002): Willingness to communicate in a second language: The Japanese EFL context. *The Modern Language Journal* 86, 54–66.
- Young, D. J. (1991): Creating a low-anxiety classroom environment: What does language anxiety research suggest? *The Modern Language Journal* 75, 426–439.
- (1994): New directions in language anxiety research. In: Klee, C. A. (ed.): *Faces in a crowd: The individual learner in multisection courses*. Boston: Heinle & Heinle Publishers, 3–45.
- (1999, ed.): *Affect in foreign language and second language learning: A practical guide to creating a low-anxiety classroom atmosphere*. Boston: McGraw-Hill.